

Kai griaudžia Perkūnas

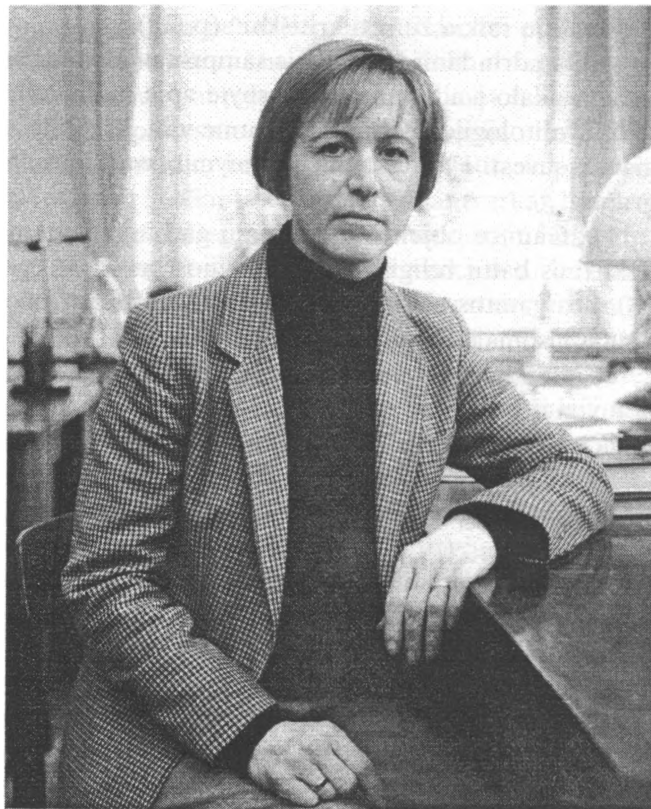
1997 m. sausio 28 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotoja folkloristė dr. Nijolė LAURINKIENĖ apgynė habilitacinį darbą „Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose“ (atspausdinta atskira knyga). Gynimo komitetą sudarė: prof. habil dr. Kazys Grigas (pirmininkas), habil. dr. Simas Karaliūnas, habil. dr. Bronė Kerbelytė, prof. habil dr. Donatas Sauka, prof. habil. dr. Leonardas Sauka, prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė.

Siekdami plačiau supažindinti su nauja lietuvių mitologijos studija, siūlome skaitytojams habil. dr. Simo KARALIŪNO pasisakymą habilitacinio darbo gynime.

Šiandien teko patirti antgamtinį, mistinį išgyvenimą. Rengdamasis oponavimui, vis dar varčiau Nijolės Laurinkienės knygą „Senovės lietuvių dievas Perkūnas“ – ieško-
jau prie ko čia prikibus, kaip čia sukritikavus... Ir staiga sugriaudėjo! Garbės žodis! Pažiūrėjau į laikrodį – buvo 12 valandų 20 minučių. Perkūnas viduržiemį, sausio mėnesį?! Vadinasi, rimtas reikalas – šalin bet kokią kritiką!..

Tokiu būdu, sakytum, buvo patvirtinta tai, ką kolegė Nijolė įrodė visu savo darbu, būtent: Perkūnas – matantis, girdintis, ką žmonės veikia ir kalba, reaguojantis į jų poelgius, – tebėra tikras Dievas, o ne kažkokio gamtos reiškinių personifikacija, kaip mėgdavo teigti mūsų, baltų, mitologijos superkritikai XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Girdi, lietuvių ir kitų baltų tautų – latvių, prūsų – mitologijose, be valstiečių baudžiauninkų prietarų, nieko nesama, o jeigu mitologinio grūdo ir būta, tai pasiskolinta iš mūsų didžiųjų kaimynų, vadinamųjų kultūringųjų tautų – pirmiausia slavų arba geriausiu atveju vokiečių kronikininkų, nurašyta iš senųjų germanų metraščių. Tai tokia įžanga.

Pereidamas prie dalykinės habilitacinio darbo analizės, pirmiausia – kaip ir kiti kalbėjusieji – noriu pasidžiaugti, kad pagaliau turime knygą apie Perkūną, svarbiausią, pagrindinį senovės lietuvių dievą. Tokios knygos seniai reikėjo. Nijolės Laurinkienės išsami studija apie Perkūną – tai reikšmingas mūsų mitologijos bei tautosakos mokslo ir apskritai mūsų kultūros faktas. Knyga parašyta sumaniai, originaliai. Habilitantė surado, taip sakant, aukso vidurį tarp specialaus mokslinio tyrinėjimo ir jo pateikimo prieinama forma platesniam skaitytojui. Tai labai gerai. Reikia pabrėžti, kad nors ir operuojama istoriniu lyginamuoju metodu, pasitelkiami taip pat kitų mokslų duomenys – istorijos, kalbotyros, archeologijos (pavyzdžiui, Arkikatedros požemių kasinėjimų duome-

nys), literatūros mokslo (pavyzdžiui, L. Rėzos mitologinės dainos kaip literatūriniai tekstai) ir netgi – filosofijos. Žodžiu, Perkūno mitologinio vaizdinio kilmė ir raida nagrinėjama kompleksiskai. Kitaip vargu ar galima, nes mitologiniai vaizdiniai bei reiškiniai sudėtingi, painūs, transformuoti, polifunkciniai. Habilitantė yra iš esmės išstudijavusi ne tik faktinę tautosakos tekstų medžiagą, bet ir mokslinę klausimo literatūrą. Literatūros sąrašą sudaro arti trijų šimtų pozicijų įvairiomis kalbomis. Iš karto matai, kad darbas rašytas ne tik Lietuvoje, bet ir Europos mokslo bei kultūros centruose. Teigiamą studijos bruožą sudaro ir tai, kad Perkūno mitologema bei kiti baltų mitologijos duomenys, vienaip ar kitaip susiję su Perkūnu, gražiai įvedami į istorinį lyginamąjį indoeuropiečių kontekstą. Šaltiniai, pavyzdžiui, indų Rigvedos ar germanų senosios Edos, cituojami originalo kalba, ir tai yra mokslinio darbo, kur reikalingas tikslumas, bruožas. Tačiau šalia pateikiamas ir vertimas į lietuvių kalbą. Ypač maloniai nustebino, kad atsižvelgta į šiaurės kaimynų finougrių kultūros faktus. Juk mūsų mokslininkai – turiu

galvoje savo specialybę – iki šiol vengia remtis estų ar suomių tyrinėjimais.

Vertingas toks mokslinis darbas, kuriame yra kas nors nauja – naujų faktų arba naujų aiškinimų, interpretacijų. Kolegės Nijolės knygoje randame ir viena, ir kita. Labai atidžiai išstudijuotos mūsų liaudies sakmės, tikėjimai, pasakos, dainos ir t.t. Daug surinkta, susisteminta bei išanalizuota kalbinės medžiagos. Mano supratimu, mokslinę vertę turi tai, kad kolegė Nijolė pateikė visiškai naują Perkūno interpretaciją. Be pagrindinės ir, atrodo, seniausios, pirminės funkcijos – griaustinio bei žaibo valdovo, – remiantis istorijos šaltiniais ir tautosakos tektais, konstatuota ir sakralizuojanti Perkūno funkcija – žemės ir visos žmogų supusios aplinkos pašventinimas pavasarį pirmojo griaustinio metu. Perkūno turėta įvairių funkcijų, kaip antai: vaisingumo skatinimo, gyvybingumo suteikimo žemei ir žmonėms, taip pat teisingumo bei tvarkos palaikymo. Taigi Perkūnas senovės lietuvių laikytas Dievu su aiškiais jo, kaip aukščiausios būtybės, funkcijomis. Tai rodo, kad, viena, mūsų protėvių tikėjimų sistema buvo religija su idėjų sistema, ritualu bei šventovėmis, ne vien dvasių tikyba – personifikuotų, mitologizuotų gamtos objektų garbinimas. Tai rodo, kad, antra, mūsų protėvių tikėjimų sistema buvo indoeuropietiškoji religija. Perkūno vaizdinį su visomis jo funkcijomis bei atributika labai sumaniai inkorporavusi į kitų indoeuropiečių kultūrų tradicijas, habilitantė įrodė, kad Perkūno mitologema paveldėta iš indoeuropiečių protautės. Be to, kolegė Nijolė surado argumentą, kad ir pats Griausmavaldžio ir Velnio (arba kitose tradicijose atitinkamų būtybių) dvikovo mitas taip pat yra atėjęs iš indoeuropiečių laikų. Tuo patvirtinamas mūsų mitologijos archajiškumas ir jos vertė istorinei lyginamajai mitologijai. Tad labai pravartu būtų šią knygą išleisti anglų kalba. Tokių gerų rezultatų, mano nuomone, davė habilitantės pasirinktas naujas analizės metodas. Nesitenkindama vien komparatyvistiniu metodu, mitologemas – mitinių būtybių įvaizdžius, mūsų atveju Perkūno, Laumės ir kitų, ji labai rezultatyviai išanalizavo remdamasi įvairių tautosakos žanrų kūrinių duomenimis. Galima tiesiog vieno žanro rėmuose išnagrinėti visas jame fiksuotas mitines būtybes. Kai tokiu būdu pereini per visus žanrus ir dar pasitelki kalbos duomenis, atsitiktinumo, netikrumo negali būti.

Kaip minėta, habilitaciniame darbe remiamasi ir kalbos duomenimis. Medžiaga rinkta ne tik iš didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ 16 tomų, bet ir iš Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus rinkinių bei kartotekų. Pateikiamos iš Perkūno vardo pasidarytų kaimų, raistų, pelkių, balų, ežerų, upių, pievų, laukų, dirvų, arimų, kalnų, kalnelių, kalvų, miškų, medžių, akmenų, kelių pavadinimų lentelės. Interpretuojama teisingai, logiškai. Glaustai, bet tei-

singai referuojama literatūra apie Perkūno vardo etimologiją, apibūdinamos pagrindinės hipotezės dėl šio vardo kilmės. Vertingas skyrius apie Perkūno vardus sinonimus. Aiškinant jų atsiradimą, parodyta apdairumo, atsargumo, – tai yra mokslinio darbo bruožas. Mokslui reikia atsargumo – reikia palikti vietos alternatyvai: kas dabar hipotezė, netolimoje ateityje gali tapti verifikuotu mokslo faktu, ir atvirkščiai. Daugumos tų Perkūno prievardžių kilmė paaiškinta teisingai. Neaiškios kilmės laikomi tik *Brūzgulis*,

Spirgutis ir dar vienas kitas, turintis pavienius paliudijimus, užrašymus. Beveik tikra, kad *Brūzgulis* yra tokios pat rūšies prievardis kaip, pavyzdžiui, *Poškulis*, *Tarškutis* ar *Trinkutis*, kitaip tariant, *Brūzgulis* pasidarytas iš garsiažodinio veiksmažodžio *brūzgėti* (*brūzga*) „tarškėti, brazdėti“, o *Spirgutis* (*Deivo* (*velnio*) *jau nebėr*, *Spirgutis užmušė*) kilmė susijęs su veiksmažodžiais *spirgėti* (*spirga*) „kepamam čirškėti“, *spirginti* „kepti, čirškinti“, kurie reiškia ir „smarkiai šaudyti, tratinti“ ir kuriais tokiu būdu nusakomas perkūnijos garsų sukeliamas įspūdis.

Pabaigai norėčiau paliesti dar vieną dalyką – keistą, mįslingą, bet tiesiogiai susijusį su Perkūnu. 1978 m. Gardino srityje (Baltarusijoje) buvo rastas, kaip spėjama, lenkų-jotvingių žodynėlis (jį yra išanalizavęs ir paskelbęs Z. Zinkevičius „Baltisticoje“,

XXI, 1985, p. 61–82). Prie lenkiško žodžio *pogańske* (čia turėtų būti dar žodis *bogi*, kuris, matyt, praleistas), taigi – pagonių dievai, yra parašyta *Pjarkus Laume*. *Laume* čia, be abejo, yra *Laumė*, o *Pjarkus*, galimas daiktas, yra trumpinė, taigi ir pirminė Perkūno vardo forma: kaip, pavyzdžiui, *viršūnė* yra su priesaga *-ūnė* pasidarytas iš *u* galūnės žodžio *viršus*, taip ir *Perkūnas* gali būti su priesaga *-ūnas* išsivestas iš *u* galūnės *Perkus*, kuris tiksliai sutampa su lotynų kalbos ąžuolo pavadinimu *quercus* iš senesnės formos **perkus* (žodis *Perkūnas* kilmės atžvilgiu kaip tik ir siejamas su šiuo lotynišku žodžiu). Kodėl šiame žodynėlyje *Perkus* (= *Perkūnas*) ir *Laumė* yra kartu, paaiškėjo, kai perskaičiau kolegės Nijolės knygos skyrių „Perkūno šeima“, kur kruopščiai nagrinėjamas mitas apie Perkūno žmoną gražuolę *Laumę*, už neištikimybę vyrui nubastą ir ištremtą iš dangaus. Šitas žodynėlio liudijimas turėtų dvejopą mokslinę reikšmę. Viena, jis patvirtintų minėtą mitą apie *Laumę* kaip Perkūno žmoną, taip pat ir tai, kad *Perkus* yra senoji trumpesnė žodžio *Perkūnas* forma; antra, jis būtų svarus argumentas lenkų-jotvingių žodynėlio, kurio atsiradimo aplinkybės nėra visai aiškios, autentiškumo naudai.

When Perkūnas is thundering

The utterance of Dr. Habit. Simas Karaliūnas on Nijolė Laurinkienė's work for a doctor's habit. degree „The ancient Lithuanian God Perkūnas in the language, folklore, historical sources“ is presented.